ПЕРЕДУМОВИ СУДОВИХ РЕФОРМ ГЕНРІХА ІІ У КОНТЕКСТІ МОДЕРНІЗАЦІЇ СУДОЧИНСТВА У ФЕОДАЛЬНІЙ АНГЛІЇ

ЛЕВЧУК Марія В'ячеславівна - кандидат юридичних наук, доцент Навчально-Науковий Інститут права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кафедра теорії та історії права та держави
ORCID ID: 0000-0002-7372-7134
DOI: https://doi.org/10.32782/NP.2024.3.31

У статті розглядаються передумови судових реформ короля Генріха ІІ, які стали важливим кроком у модернізації судової системи феодальної Англії. Автор аналізує соціально-політичні та правові чинники, що призвели до необхідності реформування судочинства, акцентуючи увагу на основних проблемах дореформеного періоду. Досліджуються різноманітні види судів, що діяли до реформ, зокрема феодальні, церковні та маноріальні суди, а також форми судочинства, які застосовувалися. Основну увагу приділено недолікам правової системи того часу: відсутності централізованого контролю, правовій фрагментації, недосконалості методів доведення вини, та впливу феодалів на судові рішення. У статті показано, як ці фактори підривали авторитет королівської влади та створювали хаос у правовій системі, що обумовило потребу в глибоких і системних реформах.

Ключові слова: феодальна Англія, Генріх ІІ, судові реформи, феодальні суди, церковні суди, маноріальні суди, ордалії, судовий поєдинок, судові клятви і присяги.

Постановка проблеми

Судові реформи Генріха ІІ є важливим етапом у становленні англійського загального права, що поступово трансформували правову систему феодальної Англії, вплинули на розвиток судової системи й запровадження більш справедливого судочинства. Для широкого розуміння значення цих реформ необхідно звернути увагу на стан англійського судочинства у дореформений період, а також на фактори, які зумовили потребу в докорінних змінах. Система судів, яка існувала до реформ Генріха ІІ, була роздробленою, а судові практики значно різнилися залежно від впливу місцевих феодалів, церковних установ та місцевих звичаїв. Ці обставини створювали правову непередбачуваність та ускладнювали доступ до справедливого правосуддя для широких верств населення. Дослідження причин і передумов реформ відкриває можливість для глибшого розуміння процесу переходу від місцевих судових практик до централізованої королівської юстиції, що має важливе наукове значення, оскільки дозволяє аналізувати становлення принципів загального права та системи прецедентного судочинства, яке згодом поширилося у багатьох країнах англосаксонської правової системи.

Стан дослідження проблеми

Питання передумов судових реформ Генріха ІІ, а також їхнього впливу на розвиток судочинства у феодальній Англії активно досліджувалися низкою видатних істориків і правознавців. Фредерік Вільям Мейтленд, один із найвпливовіших правознавців кінця XIX ст., у своїй праці «The Constitutional History of England» [1] аналізує контекст та юридичні інновації, що супроводжували судові реформи Генріха ІІ. Спільна праця Фредеріка Поллока та Фредеріка Вільяма Мейтленда «The History of English Law before the Time of Edward I» [2] є класичним дослідженням, що розкриває

історичний розвиток англійської правової системи. Поллок і Мейтленд акцентують увагу на інноваціях у судочинстві та звертають увагу на роль цих реформ у переході від феодальної правової системи до централізованого правосуддя, становленні єдиної правової системи, яка охоплювала всю країну і зменшувала вплив феодалів на правосуддя. Не менш вагомою є і фундаментальна праця Джона Гадсона «The Formation of the English Common Law» [3], де він, зокрема, розглядає правові, політичні й соціально-економічні чинники, які зумовили реформи. Незважаючи на значну кількість досліджень, присвячених реформам Генріха II, їх передумови залишаються недостатньо розкритими. Означена стаття зосереджується на цих недосліджених аспектах, акцентуючи увагу на соціально-політичних і правових передумовах, що підготували ґрунт для судових реформ Генріха II, та їхньому значенні для розвитку правової системи феодальної Англії.

Метою дослідження є всебічний аналіз основних передумов судових реформ Генріха II через вивчення стану дореформеного суду і способів судочинства в Англії до його правління, а також висвітлення того, як плюралізм юрисдикцій, відсутність уніфікованих судових норм та значна залежність судочинства від місцевих традицій призводили до роздробленості правових порядків, створюючи системні протиріччя та правову невизначеність, що, в свою чергу, обумовлювало нагальну потребу в реформуванні судової системи.

Виклад основного матеріалу

Судові реформи Генріха II стали важливим етапом у становленні централізованої правової системи Англії та заклали основи сучасного англійського загального права. Правління Генріха II (1154–1189) ознаменувалося масштабними змінами у судочинстві, а питання про передумови реформ постає як ключове для розуміння процесів, які призвели до модернізації англійського судочинства. Серед головних факторів, що вимагали змін, були децентралізація судової системи, відсутність єдності у судових практиках, необ'єктивні способи доведення вини та залежність судових рішень від впливу феодалів.

Після нормандського завоювання середини XI ст. в Англії залишилися чинними судові порядки та звичаї англосаксонського періоду. Судова система характеризувалася розмаїттям типів судів, кожен із яких мав власну юрисдикцію та функціонував за правилами, що відображали феодальну ієрархію та вплив церкви. Відсутність єдиної централізованої судової системи створювало численні проблеми, включаючи правову непередбачуваність, залежність судових рішень від місцевих звичаїв та значний вплив феодальної аристократії. Дореформені суди в Англії функціонували за принципом локальної автономії і складалася з кількох типів судів, що діяли незалежно один від одного та використовували різні порядки у судочинстві. Основними складовими цієї системи були суди графств, сотень та міст, церковні, маноріальні суди, до яких згодом додався і королівський суд. Кожен із цих судів функціонував на основі своїх власних правил і звичаїв, що часто відрізнялися залежно від регіону.

Суди графств і сотень функціонували як основні інститути для вирішення широкого спектру питань у межах феодальної системи. Вони розвинулися як частина феодальної структури, де юрисдикція і порядок їх діяльності значною мірою залежали від традицій і звичаєвого права, що в кожному регіоні могли суттєво відрізнятися. Суд графства очолював граф, до складу суду входили місцеві магнати, як світські, так і духовні, які складали збори графства, а також шериф, який після норманського завоювання став представником короля. Графський суд збирався щонайменше двічі на рік і переважно займався цивільними справами [4, с. 140], такими як земельні спори, а також розглядав апеляції: питання мало бути тричі відхилено судом сотні, перш ніж воно буде передано до суду графства [4, с. 135]. Використання такої процедури розгляду справи часто призводило до суперечок щодо юрисдикції та могло суттєво затримувати вирішення справи, оскільки окрім сотенних, існували ще суди містечок

– бургів (burh), а відтак заможна та впливова людина могла відкладати рішення майже нескінченно.

Суди сотень діяли на нижчому рівні судочинства порівняно з судами графств. Термін «сотня» вперше згадується в законах Едмунда I (939-946 рр.) як міра землі та площі, яку обслуговує сотенний суд. Сотенний ордонанс (Hundred Ordinance), що ймовірно, був створений під час або незабаром після правління короля Едмунда I був одним із перших відомих нормативних актів, який регламентував діяльність судової системи на рівні сотень у ранньосередньовічній Англії. Він визначав порядок організації судових засідань сотень, встановлював правила підтримання громадського порядку та регулював вирішення дрібних правопорушень. Ордонанс передбачав, що суд мав збиратися щомісяця [5, с. 367] і до XII ст. сотенний суд відбувався щонайменше дванадцять разів на рік, розглядаючи переважно дрібні правопорушення та конфлікти, що виникали серед місцевих спільнот. Основна роль сотенного суду полягала в дотримання закону та охороні миру, діючи як інструмент підтримання порядку на локальному рівні, він розглядав справи, що мали невелике суспільне значення або обмежувалися інтересами дрібних землевласників і вільних селян, як то дрібні крадіжки, суперечки між сусідами, незначні земельні конфлікти та порушення громадського порядку. Через обмежену юрисдикцію суди сотень були доступнішими для населення порівняно з судами графств, що робило їх важливою складовою правового життя у феодальній Англії.

Порядок розгляду справ у судах сотень був досить простим і базувався на місцевих звичаях, які могли відрізнятися залежно від регіону. Зазвичай справи розглядалися на основі свідчень сусідів та показань учасників спору. У багатьох випадках для підтвердження правоти однієї зі сторін застосовувалися обряди, такі як ордалії, присяги чи клятви, які не вимагали складного процесу доказування і були прийнятими методами доказування на місцевому рівні.

Існуюча система судів графств і сотень мала суттєві недоліки, які перешкоджали ефективному функціонуванню правосуддя та стали передумовами для реформ Генріха II: відсутність єдності та стандартизації судочинства, адже кожне графство та сотня мали власні звичаєві норми і правила, що призводило до розбіжностей у правовому трактуванні й спричиняло значну правову невизначеність; місцеві суди значною мірою перебували під контролем феодалів, а це часто призводило до зловживань та упереджених рішень на користь знаті, нехтуючи загальними принципами справедливості; відсутність об'єктивності судового процесу та нерегулярний характер діяльності судів; обмеженість і архаїчність методів доказування та покарання, через використання таких процедур, як ордалії чи клятви. Ці недоліки в діяльності судів сотень стали вагомим аргументом на користь судових реформ, які Генріх II здійснив з метою централізації та уніфікації судової влади, що сприяло формуванню єдиного правового поля у королівстві.

Поряд з судами графств і сотень діяв і церковний суд, що був запроваджений норманським королем Вільгельмом I Завойовником. У 1072 р. він видав указ, що розділяв юрисдикцію світських і церковних судів, забороняючи єпископам розглядати церковні справи у світських судах графств і сотень [6, с. 9]. Цей указ визначав, що всі справи, які стосувалися церковних питань та кліриків, зокрема питання віри, моралі, шлюбів, спадщини та церковного майна, підлягали розгляду тільки в церковних судах під керівництвом єпископів [7].

Церковні суди займали особливе місце в дореформеній судовій системі Англії. Їхня юрисдикція охоплювала духовенство та справи кліриків, включаючи питання моралі, релігійного життя, шлюбу, спадщини, а також кримінальні справи, що стосувалися духовенства. Церква мала автономію в юридичних питаннях, і церковні суди не підлягали королівській владі, що створювало значні суперечності між світською і духовною юрисдикціями. Церковні суди функціонували на основі канонічного права, що часто відрізнялося від місцевих звичаїв та феодальних норм. Відсутність єдиної юрисдикції та автономія церковних су-

дів посилювали конфлікти з королівською владою, яка з часом все більше прагнула підпорядкувати всі суди єдиному управлінню. Це протистояння стало однією з основних причин судових реформ Генріха II, який намагався обмежити владу церковних судів через Кларендонські Конституції.

Ще однією складовою судової системи були феодальні маноріальні суди. Вони перебували під владою місцевих лордів і функціонували в межах феодальних маєтків, здійснюючи правосуддя щодо населення, яке проживало на землях лорда. Маноріальні суди не підпорядковувалися королівській владі, оскільки їхня юрисдикція була суто локальною і залежала від інтересів та управлінської політики лорда, якому належала земля. Юрисдикція таких судів охоплювала вузьке коло справ, які стосувалися переважно місцевих суперечок та правопорушень серед мешканців маєтку. Основні категорії справ включали: майнові спори та питання користування землею (суперечки щодо оренди, володільницьких прав на невеликі ділянки землі, порушення меж маєтків та користування спільними ресурсами, наприклад, пасовищами чи лісами); справи, що стосувалися обов'язків селян перед лордом, зокрема невиконання роботи або несплата оренди, натуральних та грошових податків; справи про дрібні правопорушення та порушення громадського порядку, зокрема крадіжки, порушення громадського порядку, дрібні суперечки між сусідами та інші локальні конфлікти, які не виходили за межі маєтку.

Покарання в маноріальних судах були обмеженими та здебільшого мали економічний характер – наприклад, штрафи або конфіскація майна. Селяни могли також втратити право користуватися певними ресурсами маєтку або отримати додаткові зобов'язання перед лордом. Санкції за порушення зазвичай не передбачали серйозних фізичних покарань або ув'язнення, адже основною метою лорда було підтримання лояльності та стабільності серед підвладного населення. Маноріальні суди не могли забезпечити об'єктивного правосуддя та нерідко ставали інструментом зловживання владою з боку лордів. Оскільки рішення суду повністю залежали від лорда або його представника, це призводило до численних випадків несправедливого судочинства та ігнорування інтересів вільного населення і часто створювало соціальну напруженість між суспільством і феодальною владою.

Протягом другої половини XI – першої половини XII ст. поступово починає формуватися і королівська юстиція. Спочатку її компетенція обмежувалася вузьким колом справ, пов'язаних із короною або конфліктами між великими васалами. З часом королівська юстиція почала втручатися в ширший спектр справ, зокрема в земельні спори та питання статусу власників земельних прав, спершу у формі поодиноких указів для захисту прав, а згодом дедалі більш систематично. Паралельно скорочувалися повноваження шерифів і значення місцевих судів, посилюючи централізацію судової системи.

Оскільки судова система була роздробленою та залежала від місцевих традицій, кожен тип судів міг використовувати власні способи розгляду справ і доведення правоти сторін. Основні судові звичаї у судах залишилися незмінними з англосаксонських часів: виклик до суду, особисте обвинувачення, підтримка свідків, випробування ордаліями, поручительство сусідів або родини, а також оголошення злочинця вигнанцем і поза законом. Особливих наріканнь на справедливість судочинства викликали способи доведення вини, серед яких переважаючими були ордалії, судові двобої – поєдинки, а також клятви та присяги, які відігравали ключову роль у процесі розгляду справ.

Ордалії, або випробування, були одним із найдавніших способів доведення правоти в судочинстві феодальної Англії. Їх використовували у справах, коли не було очевидних доказів вини чи невинуватості обвинуваченого. Випробування ордаліями спиралися на релігійне уявлення про втручання надприродних сил про те, що Бог видимим чином може підтвердити вину чи невинуватість людини. Існувало два види ордалій: односторонні та двосторонні. В односторонніх ордаліях, які були перева-

жаючими до норманського завоювання, випробування проходила лише одна особа – зазвичай обвинувачений, який мав довести свою невинуватість. У таких випадках випробування полягало у взаємодії зі стихіями чи предметами, які, як вважалося, можуть показати «Божу волю». В Англії найпоширенішими видами ордалій були випробування окропом, розпеченим залізом, холодною водою. Результат залежав від того, чи зміг обвинувачений витримати випробування або чи швидко загоїться від отриманих ран.

В джерелах англо-саксонського періоду – Законах Іне, короля західних саксів, (створені близько 690 р.), міститься найдавніша і єдина згадка про ордалії в англосаксонському праві Англії до X ст.: «Якщо сеорла[1] часто звинувачували у крадіжці, і врешті-решт було визнано винним, або через казанок [тобто випробування гарячою водою], або через те, що його спіймали на місці злочину, йому повинні відрубати руку або ногу» [8, с. 104-105]. Ордалії киплячої водою могли бути прості чи потрійні. Проста ордалія полягала в занурені у киплячу воду руки на глибину кулака, а за потрійної – на лікоть, адже саме на такій глибині знаходився камінь, який необхідно було дістати з казанка. Пізніше до випробування казанком додалась і ордалія розпеченим залізом. При одинарній ордалії розпеченим залізом брусок цього металу важив один фунт, а при потрійній три фунти, і його належало пронести в руці на відстань 9 футів; після чого рука обмотувалась пов'язкою і запечатувалася. Через три дні пов'язки з рани знімали, і судді оглядали її, щоб визначити, чи змінився колір або чи залишилася вона чистою. Наявність слідів опіків розцінювалася як доказ провини особи.

Застосування ордалій у середньовічній Англії залежало і від соціального статусу та репутації людини в громаді. Одне із положень законів короля Етельреда II (978-1013) передбачало, що ненадійних осіб слід відправляти на «потрійну ордалію»: «Кожна вільна особа повинна мати надійного поручителя, який забезпечить їй виконання всіх законних обов'язків, якщо її звинуватили. Якщо ж вона має погану репутацію, то піддається потрійному випробуванню (threefold ordeal)» [9, с. 85]. А закони короля Кнута (Канута) (1016-1035) вже розрізняли кілька категорій: «людей з доброю репутацією», які могли виправдатися своєю власною присягою; «ненадійних осіб», які потребували співприсяжників; і тих «ненадійних», хто не міг знайти співприсяжників і тому мусив пройти ордалію [8, с. 330-333].

В період після нормандського завоювання згадок про ордалії стає більше. В цей час починають застосовуватись двосторонні ордалії, такі як судовий поєдинок, що передбачали випробування, в якому брали участь дві сторони – обвинувачений і обвинувач. На відміну від односторонніх ордалій, які існували в різних формах у багатьох культурах світу, судовий поєдинок як спосіб вирішення суперечок був притаманний переважно германським народам. Його використовували такі давні племена, як бургунди, рипуарські франки, аламани, лангобарди та шведи. В одному з положень Бургундської правди зазначалось: «Якщо сторона, якій запропонували (очисну) клятву, відмовляється від неї, заявляючи, що її опонент може підтвердити свої слова лише зброєю, і якщо протилежна сторона не поступається, тоді судовий поєдинок має бути дозволений [10, с. 52-53]. Ця практика не була характерною для англосаксонського або римського права, однак судовий поєдинок згадується в середньовічних ірландських законах Брехона (Brehon Laws), зокрема, у збірці законів Din Techtugad [11, с. 211-213].

Найпершим випадком в англо-норманському праві, у якому зафіксований судовий поєдинок можна вважати розповідь про судовий процес в кінці справи Єпископа Вульфстана проти абата Вальтера в 1077 році. Суперечку було вирішено, і зазначається: «На те є законні свідки... які сказали і чули це, готові довести це присягою та битвою» [12, с. 66-67]. Важливо, що назви сторін свідчать про те, що це була суперечка між саксом і норманом. А дещо пізніше укладачі «Книги Страшного суду»

[1] Ceorl (в англосаксонській Англії) – вільна людина найнижчого класу, рангом безпосередньо нижче тана.

(1085-1086 рр.) фіксували наявність земельних спорів та готовність сторін суперечки захистити свої права за допомогою «Божого суду» [13, с. 75-76]. У Книзі містяться відомості про деякого управляючого на ім'я Годрик (судячи з імені, англосакс), який запропонував відстояти свої права на володіння землею проти Роджера Біго, використовуючи для цього свого представника Ральфа, який мав пройти випробування або взяти участь у судовому поєдинку (per hominem suum judicio vel bello) [13, с. 79].

Судовий поєдинок з часом стає популярним методом розв'язання правових конфліктів у феодальній Англії, хоча, як зазначають дослідники і розглядався в англо-нормандський час як одна з можливих альтернатив поряд із більш звичними для англосаксів способами випробування: ордалією окропом, розпеченим залізом та співприсяжництвом [14, с. 89-90]. Судові двобої проводилися в тих випадках, коли сторони не могли дійти згоди щодо вини або правоти однієї зі сторін, а відтак, вирішення питання покладалося на бій. Цей метод, подібно до ордалій, спирався на віру в те, що Бог підтримує праву сторону, яка й переможе в поєдинку. Судовий двобій вважався допустимим як для цивільних, так і для кримінальних справ, хоча його застосування обмежувалося найсерйознішими конфліктами. Судові поєдинки були суворо регламентовані, і для їх проведення призначалися спеціальні майданчики та судді, які слідкували за дотриманням правил. Зазвичай у поєдинках брали участь лицарі та інші представники знаті, але за певних умов сторони могли використовувати найманих бійців або представників. Цей метод не забезпечував справедливості, оскільки результат залежав не стільки від правоти сторін, скільки від фізичної підготовки або майстерності бійця.

Окрім ордалій, ще однією з поширених форм доказування в судовому процесі до реформ Генріха II були судові присяги. Присяга використовувалася як для підтвердження правдивості свідчень так і для виправдання підозрюваного чи обвинуваченого у злочині. Присяги забезпечували підтримку справедливості в умовах, коли інші докази були обмеженими, і були глибоко вкорінені в англосаксонській правовій традиції. У таких присягах учасники клялися в правдивості своїх слів перед громадою та Богом, що надавало їх свідченням вагомого морального значення.

У законах англосаксонського періоду, зокрема в Законах Едмунда, Законах Етельреда та Законах Кнута, присяги були важливою процедурою для підтвердження чи спростування провини. Наприклад, у законах Едмунда, виданих у X ст., чітко прописано, що за відсутності свідків обвинувачений міг виправдатися, принісши присягу перед судом і громадою [8, с. 191]. Це положення передбачало, що особа могла захистити себе за допомогою власної присяги, якщо вона мала репутацію надійної людини.

Однією з характерних особливостей англосаксонської практики була наявність так званих «співприсяжників» (compurgators) – осіб, які підтримували присягу звинуваченого або свідка, підтверджуючи його правдивість. У Законах Етельреда II судова присяга регламентувалася як основний метод доказування, що був доступний у справах, де свідчення не могли бути підтверджені іншими доказами. Зокрема, у випадках, коли людину звинувачували в дрібних злочинах, присяга могла бути основним способом виправдання або доведення вини. Якщо звинувачений не міг довести своєї невинуватості через присягу, суд повинен вимагати від нього пройти ордалію залізом або водою. У разі, якщо він міг знайти співприсяжників, які підтримають його присягу, випробування ордалією не застосовувалося [9, с. 85]. Цей закон демонструє, що присяга, підтверджена співприсяжниками, могла замінити ордалію, дозволяючи обвинуваченому уникнути суворих фізичних випробувань, що були звичними для того часу. Проте, якщо особа відмовлялася від присяги або не могла знайти співприсяжників, вона мусила проходити ордалію. Це підкреслює значення присяги в судочинстві – вона була пріоритетним методом доказування, і лише за її відсутності застосовувалися інші, суворіші процедури.

У Законах Етельреда II закріплюється також і процес виправдання через клятву, коли обвинувачений отримує можливість довести свою невинуватість шляхом присяги разом із шістьма свідками. «Якщо староста міста, сільський староста чи будь-який інший чиновник звинуватить когось у тому, що він утримав мито, і чоловік відповість, що він не приховав жодного мита, яке було його законним обов'язком сплатити, він повинен присягнути в цьому разом із 6 іншими і буде звільнено від обвинувачення» [8, с. 234]. Присяга в даному випадку дозволяла уникнути покарання в разі відсутності доказів або свідків. Проте для того щоб присяга вважалася дійсною, обвинувачений мав підтвердити свої слова разом із шістьма співприсяжниками. Ці співприсяжники фактично виконували роль поручителів, підтверджуючи чесність і надійність обвинуваченого. Присяга як форма доказу допомагала уникнути фізичних випробувань, підкреслюючи вагу слів у суспільстві.

Закони короля Кнута майже аналогічно регламентували використання співприсяжників, особливо для осіб, яких вважали «надійними»: особи з доброю репутацією могли захистити себе за допомогою присяги та співприсяжників, що сприймалось як належний доказ їхньої невинуватості. У законах зазначалось: «Якщо людину з доброю репутацією обвинувачують у злочині, вона може довести свою невинуватість шляхом присяги або за допомогою співприсяжників. Якщо вона не може знайти співприсяжників або відмовляється від присяги, то повинна пройти випробування ордалією» [8, с. 324-325]. Це означало, що «чоловік доброї репутації» міг довести свою невинність власною присягою або за допомогою співприсяжників, якщо інша сторона не могла надати прямих доказів. Це дозволяло людині з високим соціальним статусом або доброю репутацією уникнути більш жорстоких випробувань, як-от ордалій, що піддавали тіло фізичним випробуванням. Відтак, присяга виконувала функцію «морального» доказу, надаючи можливість уникнути суворих методів доказування, якщо громадськість або інші свідки підтверджували чесність людини.

Не дивлячись на те, що судова присяга була ефективним методом забезпечення правосуддя, оскільки вважалася дієвою формою морального контролю, яку підтримувала громада, а люди, які брали участь у процесі як співприсяжники, несли репутаційні ризики, використання присяг у судочинстві мало і низку вад. Процес присяги полягав у тому, що сторони давали особисту клятву, підтверджуючи свою правоту перед громадою або судом або ж сторона викликала кілька свідків, які складали клятву на підтримку її тверджень. Кількість і статус свідків часто визначали вагу їхніх свідчень. А тому, цей метод судочинства значною мірою залежав від соціального статусу та впливовості сторін, оскільки багаті люди могли легко знайти авторитетних і поважних свідків, готових скласти клятву на їхню користь. Це робило судочинство вразливим до корупції та зловживань, а рішення, винесені на їх основі, могли бути відверто несправедливими.

Здійснивши огляд судових інституцій і форм судочинства дореформеної Англії, чітко можна виявити і підсумувати суттєві недоліки, що призвели до нагальної потреби в реформах Генріха II. Дореформена судова система, хоча й слугувала засобом локального правопорядку, страждала від значних структурних вад, які перешкоджали уніфікації та доведенню справедливості. Роздробленість судової системи, відсутність єдиної джерельної основи та різноманіття в судових практиках стали одними з найбільших проблем дореформеного правосуддя. Судочинство в Англії було вкрай фрагментованим і залежало від типу суду та впливу різних правових традицій. Феодальні суди керувалися місцевими звичаями та прецедентами, часто унікальними для кожного маєтку чи графства, що призводило до непослідовності в розгляді справ. На місцевих рівнях такі суди могли ухвалювати рішення, що відповідали інтересам лордів, адже судова автономія феодалів дозволяла їм активно втручатися у правосуддя на своїх землях, а це, в свою чергу, вело до необ'єктивності судових рішень і знижувало довіру до правосуддя. До того ж особи з «доброю репутацією» могли використо-

вувати окремі засоби при здійсненні судочинства, такі як присягу, для захисту себе від звинувачень, тоді як інші мали проходити ордалії, що відкривало можливості для маніпуляцій з боку феодалів. Контроль лордів над судочинством створював ризик необ'єктивності й підкорення рішень суду політичним інтересам лорда.

Церковні суди, зі свого боку, функціонували незалежно від світської влади і керувалися канонічним правом, вирішуючи справи, що стосувалися духовенства, шлюбів, спадщини та моральних питань. Це створювало ще одну паралельну правову систему, яка мала інші принципи та правила порівняно з феодальними судам, часто призводило до конфлікту юрисдикцій і посилювало правову роздробленість. Як зазначав історик Джон Гадсон: «Правова фрагментація, зумовлена різними судовими інстанціями, врешті призвела до непередбачуваності рішень та правової нестабільності» [3, с. 85], що особливо гостро позначалося на управлінні королівством та ставило під загрозу авторитет королівської влади.

Відсутність централізації та єдиних правових норм спричиняли конфлікти між судами різних юрисдикцій і часто ставили короля у становище, коли його влада була обмежена місцевими традиціями та правами феодалів. Окрім цього, феодальна система не забезпечувала доступного і справедливого правосуддя для більшості населення. Місцеві суди були підпорядковані феодальній владі, що нерідко використовувалася для пригнічення залежних селян і захисту інтересів знаті. Такі обставини послаблювали королівську владу і створювали соціальне напруження між вільним населенням та феодалами.

Відтак, судові реформи Генріха ІІ стали відповіддю на накопичені соціально-економічні та політичні проблеми та були зумовлені низкою факторів, серед яких особливо важливими були потреба в централізації судової системи, політичні інтереси короля Генріха ІІ щодо посилення контролю над феодальною аристократією та вимоги населення, зокрема вільних селян, щодо забезпечення більш доступного та справедливого правосуддя.

Література

1. Maitland F. W. The Constitutional History of England, Cambridge University Press, 1908. 547 p.

2. The History of English Law Before the Time of Edward I. F. Pollock, F. W. Maitland: Cambridge: Cambridge University Press, 1898. 2 volumes: vol 1: 1895. 678 p., vol 2: 1898. 691 p.

3. Hudson, John. The Formation of the English Common Law. New York: Longman, 1996. 271 p.

4. Zinkeisen F. The Anglo-Saxon Courts of Law. Political Science Quarterly, Vol. 10, No. 1 (Mar., 1895), pp. 132-144.

5. Medieval Panorama: The English Scene from Conquest to Reformation. Coulton G. G. Cambridge University Press, 1938. – 834 p.

6. Henderson, Ernest F. Select Historical Documents of the Middle Ages London : George Bell and Sons, 1905. 536 p.

7. Див. детальніше: Reppy A. The Ordinance of William the Conqueror (1072) : its implications in the modern law of succession. Kentucky Law Journal: 1954. Vol. 42: Iss. 4, Article 2. pp. 523-572; Colin Morris William I and the Church Courts. The English Historical Review Vol. 82, No. 324 (Jul., 1967), pp. 449-463.

8. Die Gesetze der Angelsachsen / hg. von F. Liebermann. Bd. 1. Text und Übersetzung. Halle, 1903. 675 p.

9. Select charters and other illustrations of English constitutional history: from the earliest times to the reign of Edward the First by Stubbs, William, Davis, H. W. Carless, 1921. 528 p.

10. The Burgundian Code: Book of Constitutions or Law of Gundobad; Additional Enactments. Translated by Katherine Fischer Drew. 1976. University of Pennsylvania Press. 128 p.

11. Kelly, Fergus. A Guide to Early Irish Law. Early Irish law Series volume III (2016 reprint with revised bibliography ed.). Dublin: School of Celtic Studies, Dublin Institute for Advanced Studies.1988. 358 p.

12. Thayer, James B. (15 May 1891). «The Older Modes of Trial». Harvard Law Review. 5 (2): pp. 45-70.

13. Див. напр.: English lawsuits from William I to Richard I. Vol. I. 606 p.

14. White S.D. Proposing the ordeal and avoiding it: strategy and power in Western French litigation, 1050 to 1110 // Cultures of power / ed. by T. Bisson. Philadelphia, 1995. pp. 89–121.

Levchuk M.V.
mlevchuk@ukr.net

PRECONDITIONS FOR THE JUDICIAL REFORMS OF HENRY II IN THE CONTEXT OF THE MODERNIZATION OF JUSTICE IN FEUDAL ENGLAND

This article examines the preconditions for the judicial reforms of King Henry II, which marked a significant step in the modernization of the judicial system in feudal England. The author analyzes the socio-political and legal factors that led to the need for judicial reforms, with a focus on the primary issues of the pre-reform period. The article explores the various types of courts that operated before the reforms, including feudal, ecclesiastical, and manorial courts, as well as the forms of judicial proceedings that were employed. Special attention is given to the deficiencies of the legal system at that time: lack of centralized control, legal fragmentation, imperfections in methods of establishing guilt, and the influence of feudal lords on judicial decisions. The article demonstrates how these factors undermined the authority of the royal power and created disorder within the legal system, thereby necessitating profound and systematic reforms.

Keywords: feudal England, Henry II, judicial reforms, feudal courts, ecclesiastical courts, manorial courts, ordeals, trial by combat, judicial combat, oaths and compurgation.